

SUMARI

Pròleg	11
1. El país de la clau	17
2. La memòria del pa	55
3. Muntanyes regalades	91
4. “Xinxons per enterrar-te”	117
5. Els dies que vindran	187

PRÒLEG

Malgrat que tot sovint hi fa incursions, aquest no és un llibre d'història, ni tampoc vol ser un llibre adreçat només a lectors que tinguin interès per la política aranesa. Aquest és un treball que neix de la convicció i de la voluntat personal de comprendre i aprofundir en els reptes de futur dels aranesos, com a ciutadans que són d'un territori singular i diferenciat. Estic segur que moltes de les reflexions que trobareu en aquest llibre són inquietuds compartides per persones que han vist i viscut l'evolució dels pobles aranesos.

Afrontar els canvis socials, econòmics i polítics és un procés de constant aprenentatge. Sovint, veiem com aquests canvis s'imposen com a resultat de les inèrcies i de les conjuntures globals, sense que tinguem gaire capacitat de corregir-los ni de gestionar-los en els nostres entorns més immediats, bàsicament perquè tenim, de vegades, poca consciència de la realitat si no és que siguem capaços de mirar-nos-la amb la perspectiva del temps. Això és el que he intentat, humilment, de fer en aquesta publicació: mirar el present amb la perspectiva dels anys i de la meua experiència en l'administració pública.

Avui, el que és global s'imposa al que és local, i l'espiral globalitzadora ens arrossega cap a estats de coses que, de manera organitzada, hauríem de saber gestionar i matisar.

I en aquest sentit, cal que analitzem com ha evolucionat la nostra relació amb la muntanya com a element central de les nostres vides, i amb la terra sota una concepció més general. I cal que

ho fem al voltant d'elements tan importants com el paisatge i les activitats agràries, o reflexionant sobre el futur que se'ns presenta condicionat pels efectes de la nostra ubicació en un lloc de pas de trànsit internacional. És en aquest sentit que he volgut plantejar les meues reflexions, sense més objectiu que contribuir a relacionar elements ben valuosos de la nostra història amb nous conceptes, els més innovadors en matèria de gestió territorial. El resultat és que un munt de coses que avui es plantegen i s'aconsellen com a models de gestió ja tenen un precedent en la forma en què fa dos segles es gestionaven els recursos comunals d'Aran.

En tot cas, vull dir que no pretenc exercir d'historiador i que en aquestes planes només he intentat fer comprendre, revisar i explicar la meua visió del passat i sobretot de com imagino el futur del meu país. Tot i això, aquest no és un llibre autocomplaent ni pel que fa a la història ni pel que fa a la retòrica que tot sovint acompanya els llibres que podríem relacionar amb una literatura d'exaltació política, entre altres raons perquè tampoc té cap pretensió de ser un assaig polític, tot i que també parla de política. Seria impossible no fer-ho. Com abordaríem els nostres reptes de futur com a poble sense la política? És cert que no és un llibre per parlar de la petita política partidària. De fet, n'he volgut fugir, d'aquell estadi de la immediatesa i del retret. Del driblatge curt. No hi ha cap voluntat d'assenyalar ningú, i si en algun moment ho faig he intentat compartir la responsabilitat d'aquelles coses que els aranesos no hem fet bé o simplement no hem fet.

En escriure aquestes planes he sabut, després de discernir i de disseccionar aquells episodis del passat que m'han interessat especialment, de quina fusta era feta la gent que ens ha precedit en els nostres pobles. Quina era l'enorme tasca que suposava per a ells el simple fet de sobreviure atrapat en una terra de frontera que els exigia grans sacrificis i habilitats militars i polítiques per protegir els seus béns, i quina era la seua capacitat de decidir sobre les muntanyes i la seua manera de gestionar-les.

Es parla dels aranesos al llarg de la història com un poble tenaç, lluitador i poc donat a les efervescències polítiques i socials. Però, quan un estudia la complexitat de la seua organització social i política, comprèn fins a quin punt la seua era una extraordinària aventura política i econòmica perquè van atènyer, en molts aspectes, la gestió comunitària dels recursos que els permetien sobreviure en un espai hostil i en condicions de vegades extremes. Però, potser, si algun mèrit tenen aquestes planes és el de poder contrastar una visió de passats èpics, un present de canvis vertiginosos i un futur incert que ens interroga sobre quin ha de ser el destí dels nostres pobles. I estic convençut que el futur dependrà de si som capaços de saber interpretar i llegir bé el passat. El futur dels llocs com el nostre es juga en una clau molt concreta. Aquella clau és la nostra capacitat de conservar i preservar l'essència de tot allò que hem estat i projectar-ho en el futur des de la singularitat que ens dona la diferència. En un món que es globalitza i on tot el que és singular desapareix sota la cultura del consum, saber valorar i conscienciar de la transcendència de determinats valors que han forjat la nostra comunitat és, justament, l'element definitiu i definidor del "què" i del "com" serem demà.

És obvi que no soc pas un endeví i que, sens dubte, el futur pertany als que vivim en aquest país nostre. Un futur que depèn de les decisions que hem de prendre i de les que ja hem pres, encertadament o equivocadament.

És veritat que els qui han llegit aquestes planes, als quals agraeixo que hagin volgut fer l'exercici d'ajudar-me a valorar-les, hi han trobat una mica de pessimisme. I hi és. Em dol la desaparició del nostre paisatge; em dol la pèrdua de la nostra identitat; em dol que no ens sapiguem reconèixer en nosaltres mateixos... Vull dir ser fidels a una consciència que ens relaciona amb les generacions que ens han precedit. Hi ha valors que, com explico, podríem compartir en moltes de les formes històriques en què els aranesos han gestionat els afers de la vall. Sé que aquest no és un terreny

fàcil i, pel que fa a aquesta convicció, he intentat no ser gens dogmàtic i menys encara fer concessions a visions parcials o interessades. Però és obvi que totes són visions personals que només poden servir com a punt de partida per a una reflexió que hauríem de fer, compartida entre tots els que s'interessen pels aspectes cabdals del futur immediat que ens interpel·len.

No vull negar-vos que aquest també és un llibre de sentiments. El laberint d'emocions que ens duen a adquirir el sentit de pertinença a una terra, a una geografia determinada, són sentiments que es conformen al llarg de tota una vida. Una conversa, un moment, un record, un paisatge, van configurant, retall a retall, una perspectiva de la realitat que ens condiciona a viure-la i a percebre-la. La penso com un arbre que es nodreix de la memòria personal però, també, de la memòria compartida. Aquella que ens lliga als nostres, a la família, al poble, als que han marcat d'una manera o una altra la teua vida. Un arbre que també té arrels en aquella part del coneixement i d'aquella estranya substància on, voluntàriament, ens capbussem per saber el què i el com de tantes coses que ens interpel·len davant d'aqueixa voluntat de ser. Ser i sentir una terra que estimes i que t'evoca una profunda relació amb els que hi han passat abans que tu.

Aquest treball es divideix en cinc capítols, que aborden diferents elements que em semblen troncats en aquesta reflexió sobre l'esdevenidor del país. En el primer plantejo com el fet de ser un lloc de pas ens ha condicionat i com els camins són elements definidors de la nostra història, i la formació en serà del nostre futur. El segon tracta sobre el fet de tindre cura de la terra com un element cabdal que necessita un estat de consciència cívica i també política per gestionar i comprendre la transcendència d'aquests espais dels quals, de vegades, no arribem a saber el valor. En el tercer reflexiono sobre la muntanya com a context de la nostra existència i com a escenari que ens lliga a tots aquells indrets que tenen problemàtiques semblants. En el quart faig referència a la voluntat

de ser i al sentit del nostre autogovern, mirant amb perspectiva l'evolució de les nostres institucions. I, finalment, el cinquè aborda l'evolució econòmica i els fets més recents de l'actualitat política. Aquests són, des del meu punt de vista, els cinc elements clau per afrontar el futur. Tot i això, no espereu un llibre segons l'ús habitual pel que fa a l'estructura narrativa. Com he dit, aquest llibre vol ser un planter on puguin brotar els debats i les opinions, per controvertides que siguin, per ajudar-nos a fer aquest exercici col·lectiu de pensar plegats el país.

I, sobretot, vol ser un llibre de memòria adreçat a les noves generacions, aquelles que només coneixen la muntanya com un espai de lleure i que ja no poden veure l'Aran que hem perdut i guanyat en aquests anys.

EL PAÍS DE LA CLAU

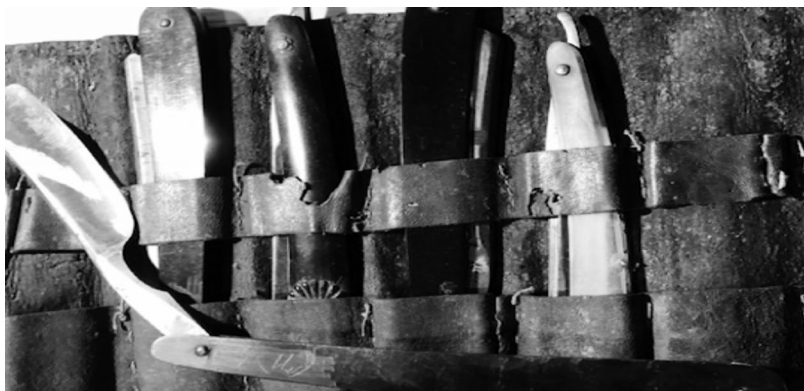
Hi va haver un temps que els aranesos érem veïns d'un país amb portes. El fred i el gel van obligar a tancar la boca nord del túnel de Vielha per tal d'evitar que les filtracions de l'aigua s'hi gelessin a l'interior. Avui, resulta difícil d'imaginar l'operari d'obres públiques, de nom Melitón, obrint i tancant l'enorme porta del túnel, en una carretera on hi passen milers de vehicles al cap del dia. Tot i això, aleshores, travessar el túnel es feia molt de tant en tant. Recordo els viatges de la meua infància dins d'un taxi i camí de Lleida, on s'anava en comptades ocasions. Normalment, aquells viatges tenien a veure amb compres que requerien més oferta que la que trobàvem al país o —el que era més habitual— amb visites a metges.

Les portes del túnel podrien ser per elles mateixes un símbol, com ho era també el peatge que l'empresa hidroelèctrica que havia construït la presa d'Escales cobrava als vehicles que circulaven per la "seua" carretera de terra i grava —al voltant de cinquanta pesetes—, per evitar les dues hores de camí que era el que durava la ruta alternativa per Sort i Tremp. No deixa de ser xocant que nosaltres, que tenim en el nostre escut la clau, tinguéssim, aleshores també, la porta per fer-la servir. Una clau que en el nostre escut simbolitza que som un lloc de pas, i alhora barra amb pany i clau el pas als regnes del sud. Aquest era el significat d'aquella clau en els temps en què viatjar era un fet extraordinari.

És veritat que el túnel de Vielha és un element icònic de la nostra història i de la nostra geografia, o potser de la nostra lluita contra la geografia i contra l'orografia, de vegades aliats i de vegades adversaris en el sentit més complet de la paraula. Un túnel del qual, com veurem, es parla des de mitjan segle XIX i que, tot i això, no arriba a ser realitat fins a 1949. Un túnel que s'esfondra, literalment, l'11 de febrer de l'any 2007, just uns mesos abans que s'inaugurés el nou túnel que s'havia començat a perforar l'any 2002. Uns esdeveniments, tant l'esfondrament com la construcció del nou túnel, que van anar acompanyats de fortes polèmiques. La més virulenta, la relacionada amb el traçat d'una tercera carretera en el sentit nord-sud. Avui costa imaginar què passaria en aquest túnel sense aquesta carretera que permet que avancem els camions de gran tonatge que, lentament, circulen pels forts pendents fins a la boca sud. En aquell moment, la lluita amb el Ministeri de Foment, dirigit per la ministra Magdalena Álvarez, va ser un combat en tota regla per fer veure l'evidència a uns tècnics que volien, mitjançant reglaments absurds, negar-la. El conflicte va provocar que cap representant del ministeri fos present en l'obertura/inauguració de la infraestructura, per bé que aquest fos un dia històric per a Aran, que portava anys reclamant millores en l'antic túnel, considerat un dels més perillosos d'Europa.

Els viatges han format part sempre de l'imaginari dels aranesos i de la seua cultura, com una manera inevitable de viure, no pas per lleure, ni per turisme, sinó per exigències de la supervivència. I el viatge era, per a molts, un moment de risc i d'incertesa. Esmentava unes línies més amunt una experiència personal de fa unes poques dècades i, tot i això, aleshores, amb l'arribada dels cotxes, el transport havia fet un salt inimaginable per a les generacions anteriors. En la meua família, com en tantes d'altres del país, he tingut un parent desaparegut (un oncle en el meu cas) quan encara era un adolescent, en un viatge per la turbulenta Amèrica dels anys trenta. A ell li dec el meu nom. I un oncle besavi, de

nom Fermin, s'embarcava a Marsella com a contramestre en un gran mercant. D'ell encara en conservem un joc de navalles d'afaitar i un magnífic bagul xinès que vaig descobrir per casualitat a les golfes de casa Mossenpèir. A més d'aquests casos tan propers, llegir l'opuscle sobre l'aventura de la família Arró, fundadora de la primera empresa privada que es va instal·lar a l'Argentina per donar el servei d'aigua corrent a Carmel de Patagònia a la darrerria del segle XIX, il·lustra sobre l'esperit viatger d'aquells aranesos del segle XIX i començament del XX.

Joc de navalles d'afaitar de l'oncle Fermin.

I els aranesos hem estat sobretot traginers de frontera. La fusta baixava per la Garona cap a França. Les mules venien en sentit contrari i passaven després, Bonaigua enllà, pels Pallars i les terres baixes. El vi venia per la Picada de l'Aragó i la sal, de Gerri. I sovint n'hi havia que marxaven a la verema per guanyar-se el jornal. Carretejar mercaderies d'un costat a l'altre de la frontera ha estat, doncs, una mena de constant històrica, en un país convertit en bastió militar que feia de muralla per aturar les invasions que venien del nord, i que, tot i això, vivia de comerciar i tractar amb els veïns del nord i del sud.

Segles després, pel país es traginen encara les mercaderies. Hem esdevingut un “corredor” per on passen milions de tones en els centenars de camions que travessen la frontera a la recerca dels mercats francesos i de la resta d’Europa. Ara sabem que l’esdevenidor del nostre país estarà condicionat de manera definitiva pels impactes que tindrà la nostra condició de corredor de pas entre un vessant i l’altre dels Pirineus. Aquest és un fet rellevant que, com veurem tot seguit, té una llarga història. La nostra centralitat en les comunicacions es va decidir en el temps de Madoz,¹ quan els accidents i les dificultats de pas pel port de la Bonaigua eren evidents i interferien en la comunicació i en l’economia del país d’una manera traumàtica.

És Pascual Madoz qui detalla en el seu *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*, en el llibre dedicat a la Vall d’Aran, les dificultats de les comunicacions al segle XIX explicant accidents passats en el 1843, en què van morir sis veïns comerciants de diversos pobles amb les seues cavalleries, quan tornaven dels afers propis dels seus oficis en indrets de l’altre costat del port. Madoz explica els dramàtics esdeveniments que es van desencadenar a partir del moment que van ser sorpresos per una forta nevada acompanyada d’un violent torb. Explica també, en aquelles mateixes planes, els accidents del 25 de gener de 1845 en què van morir vuit militars en circumstàncies semblants. Explica, a més, una experiència personal en una maniobra militar contra els carlistes quan ell era governador de la Vall i jutge de primera instància. Era cap a l’any 1835 quan amb una companyia creuava el port de matinada i van ser sorpresos pel torb i la neu, i va ser gràcies a la perícia de soldats aranesos i pallaresos que no van perdre la vida ni ell ni el destacament que comandava, malgrat les males condicions meteorològiques.

1. Pascual Madoz, jutge de primera instància i cap militar a Aran, diputat a Corts i ministre d’Hisenda.

Amb la col·laboració de:

INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCS

Diputació de Lleida
La força dels municipis

Del títol original en aranès:

Ereus dera tèrra

Publicat per primera vegada per Pagès Editors, 2019

© del text: Francés Xavier Boya Alós, 2019

© de la traducció: Jordi Suïls Subirà, 2019

© d'aquesta edició:

Pagès Editors, S L, 2022

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Institut d'Estudis Ilerdencs, 2022

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Plaça de la Catedral s/n – 25002 Lleida

fpiei@diputaciolleida.cat

www.fpiei.cat

Primera edició: octubre de 2022

ISBN: 978-84-1303-152-1

DL: L 655-2022

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

↵ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.